

Elżbieta Zuzańska-Żyśko, Sławomir Sitek
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia w kontekście wyzwań społeczno-gospodarczych

Abstract: The article presents challenges related to the development of the Upper Silesian and Zagłębie Metropolis in the context of the genesis of the settlement system and the potential of this urban complex. It indicates activities related to the management process resulting from the Act on the metropolitan association of the Silesian Voivodeship. It also emphasizes the requirements that have to be met in order for the studied cities to become a metropolis in a global sense.

Key words: metropolis, metropolitan area, Silesia, Upper Silesian and Zagłębie Metropolis

Z dniem 1 lipca 2017 roku została powołana do życia Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia. W pełnym zakresie, obejmującym roczny budżet, zaczęła funkcjonować od 1 stycznia 2018 roku. Protoplastą tego podmiotu, funkcjonującego na zasadach oddolnych (związek międzygminny) był Górnośląski Związek Metropolitalny (GZM) powstały w 2007 roku i skupiający 14 miast na prawach powiatu. Fakt ten stworzył nowe warunki funkcjonowania miast i gmin, i to zarówno tych wchodzących w skład metropolii, jak i tych położonych poza nią. Wydarzenie to ma również duże znaczenie dla województwa śląskiego i polityki regionalnej.

Artykuł ma na celu przybliżenie nowej struktury metropolitalnej w Polsce — Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii w kontekście genezy systemu osadniczego i procesów urbanizacji, a także wskazanie wyzwań, jakie stoją przed nowo utworzonym związkiem metropolitalnym. Z formalnego punktu widzenia badany zespół osadniczy jest pierwszym w Polsce tego typu układem bazującym na rozwiązaniach legislacyjnych określonych ustawą (*Ustawa o związku metropolitalnym w województwie śląskim z dnia 9.03.2017 r.*).

Pod względem administracyjnym jest to obszar metropolitalny składający się z 41 gmin o różnym stopniu rozwoju. Jednak w ujęciu geograficznym nie spełnia on wszystkich kryteriów charakterystycznych dla metropolii. Nie można jednak zaprzeczyć, że w kilku miastach rdzeniowych tego złożonego i policentrycznego układu widoczne są oznaki pierwszej fazy metropolizacji, polegające na zwiększającej się roli coraz to nowych funkcji metropolitalnych o zasięgu krajowym i międzynarodowym (Zuzańska-Żyśko, 2012, s. 39—61). Badany obszar jest także wymieniony w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 roku jako miejski obszar funkcjonalny spełniający kryterium obszaru metropolitalnego.

Istotnym elementem rozwoju obecnej struktury miast jest działalność człowieka na tym terenie i formowanie się tutejszego układu osadniczego. Zrozumienie tej genezy pozwala lepiej umiejscowić aktualną sytuację jednostek wchodzących w skład metropolii, a zarazem zarysować pewne ograniczenia, które ukształtowały się w długim okresie historycznym i wciąż rzutują na możliwości rozwoju powstającej metropolii. Kwestia historyczna sprawia, że najstarsze ośrodki miejskie nie stanowią aktualnie najważniejszych miast obszaru metropolitalnego. Należą do nich takie miasta, jak: Bytom, Czeladź, Mikołów, Gliwice. Katowice są młodym ośrodkiem (Tkocz, 1995, s. 156; Chmielewska, 2016, s. 212), liczą dopiero 152 lata. Rozwój starszych miast wynikał z lokalizacji ważnych instytucji, przebiegu linii kolejowych, istotnych zakładów przemysłowych w okresie industrializacji oraz innych czynników, a w konsekwencji rozwoju silnych funkcji miastotwórczych.

Niewątpliwie praprzyczyną kształtowania układu osadniczego był okres rewolucji przemysłowej, która sprawiała, że rozwój przemysłu wydobywczego oraz hutnictwa ukształtował pierwsze DNA gospodarcze tego zespołu miejskiego, zresztą wciąż rzutujące na obecny stan społeczno-gospodarczy. Specyfika przemysłu bazującego na wydobywaniu węgla kamiennego wpłynęła na ukształtowanie się na Wyżynie Śląskiej w drugiej połowie XIX wieku policentrycznej sieci osadniczej — konurbacji technicznej (Liszewski, Maik, 2000). Kopalnie i zakłady przemysłowe obrastały osiedłami robotniczymi, wskutek czego stały się jądrami przyszłych miast. Związki pomiędzy tak powstałymi osiedłami wykluczały dominację jednego z nich, przynajmniej w fazie intensywnego wzrostu układu typu konurbacja (Petryszyn, Zuzańska-Żyśko, 2008, s. 180—189). Wobec tego jednostki osadnicze w takim zespole tworzyły najczęściej zlepek zróżnicowanych morfologicznie jednostek funkcjonalno-przestrzennych (Runge, Zadrożny, 1989, s. 23—28; Kaszowska, Pukowska-Mitka, Runge, 1992, s. 79—93). Na rozwój całego zespołu miejskiego istotny wpływ wywarł przygraniczny charakter regionu (Hartshorne, 1933, s. 195—228; Rykiel, 1991). Obszar dzisiejszego związku metropolitalnego był podzielony granicą pomiędzy Prusami i Rosją, co sprawiało, że pomiędzy tymi częściami wystąpił antagonizm na linii Śląsk — Zagłębie. Można stwierdzić, że czynnik polityczno-administracyjny powstały w XIX wieku ma odzwierciedlenie we współczesności. Równocześnie można postawić tezę, że świadomość, co jest jego podstawą, nie jest powszechna (szczególnie wśród najmłodszego pokolenia). Stało się to swego rodzaju paradygmatem, który jest powszechnie znany. Zarzewiem konfliktów była migracja zarobkowa z Zagłębia

(zabór rosyjski) na Śląsk (strona pruska). W konsekwencji powstał konflikt na rynku pracy. Ślązacy uważali Zagłębiaków za słabiej wykształconą, o niższej kulturze technicznej tańszą siłę roboczą, psującą rynek, a nawet za „łamistraków”. Z kolei Zagłębiacy odbierali Ślązaków jako wyrobników pruskich, uznających się za lepszych, a do tego nie patriotów. Podziały wytyczone granicami utrzymały się także w okresie międzywojennym, kiedy to obszar był podzielony pomiędzy Polskę i Niemcy. Dodatkowo na linii Brynicy przebiegała granica między autonomicznym województwem śląskim a województwem kieleckim, które obejmowało część zagłębiowską. Dopiero w okresie powojennym ten zespół miejski stanowił zwarty obszar nie podzielony granicą. Do tego znaczny napływ migracyjny sprawił, że w miastach osiedlili się mieszkańcy z różnych stron Polski, co doprowadziło do przemodelowania struktur społecznych.

Układ osadniczy Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii i zaawansowanie procesów urbanizacyjnych

Obszar badań to najbardziej zurbanizowana i uprzemysłowiona część województwa śląskiego, podlegająca jednocześnie stopniowej reindustrializacji. W obszarze tym zachodzą dynamiczne procesy urbanizacji. Związek metropolitalny tworzy spójny terytorialnie obszar miejski. Świadczy o tym zwarta struktura osadnicza złożona z kilkunastu miast połączonych granicami administracyjnymi, tworząca w rezultacie jeden rozległy obszar zurbanizowany powiązany przestrzennie, funkcjonalnie i sieciowo. Wskaźnik urbanizacji dla wyznaczonego granicami 41 gmin związku metropolitalnego jest bardzo wysoki i wynosi 94%, jednocześnie jest wyższy od średniej dla województwa śląskiego (78%) oraz od średniej dla Polski (60%; 2016 rok). Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia obejmuje aż 1,8 mln ludności miejskiej. Pozostała grupa to mieszkańcy obszarów miejskich w strefie zewnętrznej, w gminach miejsko-wiejskich oraz wiejskich. Gęstość zaludnienia kształtuje się w omawianym obszarze od 3 900 osób/km² do 648 osób/km² w miastach na prawach powiatu i od 2 014 osób/km² do 172 osób/km² w pozostałych miastach oraz od 311 osób/km² do 67 osób/km² na obszarach wiejskich. Jednakże w śródmieściach największych miast oraz na wielkich osiedlach mieszkaniowych liczących kilkadziesiąt tysięcy mieszkańców zaawansowanie procesów urbanizacyjnych w aspekcie gęstości zaludnienia sięga 12 000 osób/km² w Katowicach (Osiedle Tysiąclecia), a w wielu obszarach miejskich kształtuje się na poziomie 7 000—8 000 osób/km² (m.in. Katowice, Sosnowiec, Bytom, Gliwice, Zabrze, Świętochłowice). Największym miastem i zarazem ośrodkiem centralnym są Katowice — miasto na prawach powiatu liczące 299 012 mieszkańców (2016 rok).

Układ osadniczy Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii wykazuje wysoki stopień złożoności, co wynika zarówno z dużej liczby miast, ich skomplikowanych powiązań funkcjonalno-przestrzennych, jak i autonomicznego sposobu zarządza-

nia. Każda gmina posiada władze samorządowe, własny budżet i wizję rozwoju, ale też aspiracje, które odzwierciedlają rangę ośrodka w sieci powiązań lokalnych, regionalnych oraz krajowych. Układ osadniczy i przestrzenny nowego związku metropolitalnego składa się z rdzenia i otaczającego obszaru metropolitalnego, tzw. strefy zewnętrznej. Tworzy go 41 gmin na powierzchni 2 553 km² o średniej gęstości zaludnienia 893 osób/km² (tab. 1). Jest to silnie zurbanizowany obszar usytuowany centralnie w województwie śląskim, z wyraźnie zacierającymi się granicami przestrzennymi, przy zachowanych granicach administracyjnych. Cały teren posiada zbliżone historycznie uwarunkowania rozwojowe, związane z postępującym od XIX wieku procesem industrializacji, skutkującym silną urbanizacją i migracjami. Obecnie układ osadniczy wykazuje cechy postindustrialne. W procesie transformacji społeczno-gospodarczej miasta tworzące nową strukturę metropolitalną uległy w większości przekształceniu z tradycyjnego obszaru przemysłowego (opartego na przemyśle ciężkim) w obszar poprzemysłowy (z rozwiniętym sektorem usług, w tym usług wyższego rzędu o randze regionalnej i krajowej). W tym miejscu należy dodać, że tempo zmian gospodarczych i społecznych jest bardzo nierównomierne. Niektóre miasta bardzo zyskały na przemianach, inne z kolei nie do końca wykorzystały ostatnie 20 lat w celu zrestrukturyzowania gospodarki, jak i polepszenia sytuacji demograficznej i społecznej (Gwosdz, 2013), co można traktować jako uwięzienie na ścieżce rozwoju. Obszar wykazuje jednak potencjał do dalszego rozwoju funkcji metropolitalnych (Zuzańska-Żyśko, 2016).

Tabela 1

Struktura osadnicza Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii w 2016 roku

Wyszczególnienie	Rdzeń		Obszar metropolitalny (strefa zewnętrzna)	GZM (razem)
	ogółem	Katowice		
Liczba gmin	13	1	28	41
Gminy miejskie	13	1	13	26
Gminy miejsko-wiejskie	—	—	2	2
Gminy wiejskie	—	—	13	13
Liczba ludności ogółem [osoby]	1 783 855	299 012	495 705	2 279 560
Powierzchnia [km ²]	1 065	165	1 488	2 553
Gęstość zaludnienia [osoby/km ²]	1 675	1 812	333	893

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Katowicach, 2017

Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia składa się z dwóch zintegrowanych form przestrzenno-funkcjonalnych: rdzenia i otoczenia, tj. strefy zewnętrznej. Rdzeń tworzy złożony zespół miast. Jest to układ wieloośrodkowy tzw. policentryczny, będący pochodną wcześniejszego rozwoju typu konurbacja. Składa się on z 13 miast na prawach powiatu, największych pod względem liczby ludności oraz hierarchii pełnionych funkcji miejskich. Tworzą go: Katowice, Sosnowiec, Gliwice, Zabrze, Bytom, Ruda Śląska, Tychy, Dąbrowa Górnicza, Chorzów, Mysłowice, Siemianowice Śląskie, Piekary Śląskie, Świętochłowice (rys. 1).

Rdzeń charakteryzuje się wysokim potencjałem społeczno-demograficznym oraz przestrzennym — zwartością zabudowy, wieloośrodkowym układem o policentrycznej strukturze w postaci kilkunastu centrów miast i wysoką gęstością zaludnienia. Jest to zarazem centralny obszar budowania nowej gospodarki metropolitalnej o określonych więziach społecznych i kulturowych. Centralnym obszarem są Katowice. Posiadają one najnowocześniejszy potencjał społeczno-ekonomiczny, a gospodarkę miasta charakteryzują występujące procesy metropolizacji przestrzennej, funkcjonalnej i sieciowej (Zuzańska-Żyśko, 2016).

Rdzeń jest otoczony gminami, które tworzą pierścień w zasięgu wpływu głównego ośrodka metropolitalnego. Ten obszar jest zwarty przestrzennie, tworzą go gminy o różnym statusie administracyjnym. Jest to tzw. strefa zewnętrzna rdzenia, którą można nazwać obszarem metropolitalnym. Składa się on z gmin bezpośrednio graniczących z rdzeniem związku metropolitalnego lub dalej położonych. Obszar ten wykazuje różnego typu powiązania. Strefa zewnętrzna to zarówno miasta powiatowe średniej wielkości, małe miasta do 20 tys. mieszkańców, jak i gminy wiejskie oraz miejsko-wiejskie. Strefa zewnętrzna obejmuje:

- 13 gmin miejskich: Będzin, Bieruń, Czeladź, Imielin, Knurów, Łęczyny, Łaziska Górne, Mikołów, Pyskowice, Radzionków, Sławków, Tarnowskie Góry, Wojkowice;
- 2 gminy miejsko-wiejskie: Siewierz, Sośnicowice;
- 13 gmin wiejskich: Bobrowniki, Bojszowy, Chełm Śląski, Gierałtowice, Kobiór, Mierzęcice, Ożarowice, Pilchowice, Psary, Rudziniec, Świerklaniec, Wry, Zbrosławice.

Gminy te były objęte procesem industrializacji w różnym stopniu. Obecnie stanowią bezpośrednie otoczenie rdzenia. Cechują się: niższym stopniem zurbanizowania, większym udziałem terenów otwartych, bardziej ekstensywną zabudową z przeważającą funkcją mieszkaniową, w tym jednorodzinną, oraz przekształcaniem funkcji miejskich i zmianą struktury zatrudnienia w zawodach pozarolniczych.

Wiąże się to również z tworzeniem nowych struktur społecznych i kształtowaniem zmodernizowanych wspólnot lokalnych (Castells, 2008). Już według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku udział ludności napływowej w tych miejscowościach stanowił znaczny odsetek. W wielu jednostkach przekraczał poziom 40%, a maksimum (ponad 50%) odnotowano w Pyskowicach (Kłosowski, Pytel, Runge, Sitek, Zuzańska-Żyśko, 2013). Stanowi to wyzwanie dla spójności i integracji społecznej.

Razem tworzą one obszar złożony z 28 gmin zajmujących 1 488 km² o średniej gęstości zaludnienia wynoszącej 333 osoby/km². Miasta zamieszkuje 349 038 osób na powierzchni 464 km², z kolei gminy wiejskie i miejsko-wiejskie 146 667 osób na powierzchni 1 024 km². Obszar jest spójny terytorialnie i charakteryzuje się powiązaniami gospodarczymi z rdzeniem, w tym dojazdami do pracy, do szkół, do instytucji usługowych wyższego rzędu, jak np. opieki zdrowotnej, placówek kulturowych czy handlowych. Charakteryzuje się powiązaniami przestrzennymi w postaci suburbanizacji rozumianej jako „rozlewanie się miasta” na

obszary wiejskie (Kłosowski, Pytel, Runge, Sitek, Zuzańska-Żyśko, 2013; Zuzańska-Żyśko, Pytel, Koman, 2016). Występują także silne powiązania komunikacyjne i transportowe (Soczówka, 2012). Cały obszar metropolitalny, z wyjątkiem jednej gminy (Sośnicowice), leży w zasięgu izochrony jednej godziny dojazdu do Katowic publicznym środkiem transportu lub w odległości do 30 km od centrum Katowic.

W świetle różnych ujęć badawczych (*Delimitacja metropolii...*, 2012) strefa zewnętrzna związku metropolitalnego częściowo pokrywa się z innymi delimitacjami funkcjonalno-przestrzennymi tego obszaru i jest nazywana także zewnętrzną strefą metropolitalną (Zuzańska-Żyśko, 2016), obszarem regionu metropolitalnego (Krzysztofik, Runge, Spórna, 2011), centralnym obszarem funkcjonalnym (*Delimitacja metropolii...*, 2012) czy bezpośrednim obszarem funkcjonalnym (*Strategia Zintegrowanych Inwestycji...*, 2015).

Procesy urbanizacyjne polegają m.in. na stopniowym przekształcaniu przestrzeni w kierunku układów wielkomiejskich i dążeniu do wzbogacania funkcji metropolitalnych, w tym funkcji egzogenicznych najwyższego rzędu. Widoczny jest rozwój urbanizacji przestrzennej w kierunku metropolizacji. Przejawia się ona powstawaniem nowoczesnych przestrzeni o charakterze metropolitalnym. Jednym z najbardziej charakterystycznych jest powstanie Strefy Kultury w Katowicach, obejmującej trzy instytucje rangi metropolitalnej, tj. Centrum Kongresowe, Muzeum Śląskie oraz Narodową Orkiestrę Symfoniczną Polskiego Radia. Innym przykładem są powstające centra handlowe o ponadregionalnej strefie oddziaływania, jak Silesia City Center w Katowicach czy Europa Centralna w Gliwicach. Widoczne są zmiany w nowej zabudowie biurowej, spełniającej wysokie oczekiwania korporacji międzynarodowych wchodzących na rynek Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii.

Przejawem procesów urbanizacji w kierunku metropolizacji jest suburbanizacja. Rozlewanie się miast z jednej strony wskazuje na podnoszenie jakości życia wobec rosnącego zatłoczenia i zanieczyszczenia miast, z drugiej jest wynikiem wzrostu renty gruntowej w strefie rdzeniowej największych ośrodków. Powoduje to częściowe zacieranie się tradycyjnego podziału struktury osadniczej na miasto i wieś, pogłębiając zanik granic przestrzennych między poszczególnymi gminami oraz intensyfikując rozwój terenów mieszkaniowych (Zuzańska-Żyśko, 2014, s. 374—385).

Urbanizację demograficzną można identyfikować w omawianym obszarze na podstawie skali migracji stałych ludności pomiędzy gminami związku metropolitalnego oraz migracji wahałowych, tj. dojazdów do pracy. Odzwierciedlają one istotne powiązania funkcjonalno-przestrzenne. W 2015 roku blisko 14,5 tys. osób zmieniło miejsce zamieszkania, wybierając jako docelową jedną z gmin tworzącej się metropolii. Daje to wysokie natężenie migracji na poziomie 6,4 osób na tysiąc mieszkańców. Największe przepływy migrantów odnotowano pomiędzy Katowicami i Chorzowem (586 osób), Sosnowcem i Dąbrową Górniczą (550 osób), Katowicami i Siemianowicami Śląskimi (384 osób), Gliwicami i Zabrzem (361 osób), Chorzowem i Rudą Śląską (358 osób) oraz Katowicami i Sosnowcem (285 osób).

Zmiany miejsca zamieszkania są pochodną innych powiązań funkcjonalnych, zwłaszcza rynku pracy i edukacji oraz powiązań gospodarczych (Sitek, Runge, Kłosowski, Runge, Petryszyn, Pytel, Spórna, Kurpanik, Zuzańska-Żyśko, 2013).

Tabela 2

Podstawowe dane Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii w 2016 roku —
gminy objęte wnioskiem

Lp.	Nazwa gminy	Obszar [km ²]	Gęstość zaludnienia [osoby/km ²]	Liczba mieszkańców [osoby]
1	2	3	4	5
Rdzeń				
1	Katowice	165	1 812	299 012
2	Bytom	69	2 465	170 059
3	Chorzów	33	3 319	109 541
4	Dąbrowa Górnicza	189	648	122 451
5	Gliwice	134	1 365	182 969
6	Mysłowice	66	1 132	74 711
7	Piekary Śląskie	40	1 403	56 126
8	Ruda Śląska	78	1 787	139 412
9	Siemianowice Śląskie	25	2 720	68 011
10	Sosnowiec	91	2 269	206 516
11	Świętochłowice	13	3 904	50 750
12	Tychy	82	1 566	128 415
13	Zabrze	80	2 199	175 882
Strefa zewnętrzna				
14	Będzin	37	1 561	57 761
15	Bieruń	40	489	19 575
16	Bobrowniki	52	229	11 905
17	Bojszowy	35	218	7 630
18	Chełm Śląski	23	267	6 144
19	Czeladź	16	2 014	32 225
20	Gierałtowiec	38	311	11 834
21	Imielin	28	317	8 888
22	Knurów	34	1 138	38 685
23	Kobiór	48	102	4 905
24	Lędziny	32	525	16 807
25	Łaziska Górne	20	1 121	22 418
26	Mierzęcice	49	156	7 632

1	2	3	4	5
27	Mikołów	79	507	40 027
28	Ożarowice	46	124	5 714
29	Pilchowice	70	166	11 618
30	Psary	46	260	11 939
31	Pyskowice	31	594	18 418
32	Radzionków	13	1 305	16 965
33	Rudziniec	159	67	10 638
34	Siewierz	114	108	12 323
35	Sławków	37	192	7 092
36	Sośnicowice	116	75	8 742
37	Świerklaniec	45	264	11 888
38	Tarnowskie Góry	84	727	61 099
39	Wojkowice	13	698	9 078
40	Wyry	35	225	7 876
41	Zbrosławice	148	107	15 879
RAZEM		2553	893	2 279 560

Źródło: Dane Urzędu Statystycznego w Katowicach, 2017.

Wyzwania dla nowej struktury i budowanie wartości dodanej

W świetle ustawy (*Ustawa o związku metropolitalnym...*, 2017) Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia ma wykonywać takie zadania publiczne, jak:

- kształtowanie ładu przestrzennego,
- rozwój społeczny i gospodarczy obszaru związku,
- planowanie, koordynacja, integracja oraz rozwój publicznego transportu zbiorowego, w tym transportu drogowego, kolejowego oraz innego transportu szynowego, a także zrównoważonej mobilności miejskiej, metropolitalnych przewozów pasażerskich,
- współdziałanie w ustalaniu przebiegu dróg krajowych i wojewódzkich na obszarze związku,
- promocja związku i jego obszaru.

Spójne zarządzanie obszarem głównie w zakresie gospodarki przestrzennej oraz systemu transportu to podstawowe wyzwanie Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii. Odpowiednie relacje przestrzenne pomiędzy obszarem metropolitalnym a zapleczem są elementarnym zadaniem obszaru dobrze funkcjonującej metropolii.

Długofalowe planowanie przestrzenne i wizja rozwoju społeczno-gospodarczego mają przyczynić się do efektywności działania w obszarze związku i przełożyć się na lepsze warunki życia oraz działanie firm. Zastosowanie nowoczesnych rozwiązań, choć bardzo pożądane, należy jednak traktować jako współczesny standard zarządzania miastem. Faktyczne kształtowanie metropolii wymagać będzie działań skierowanych na zewnątrz, włączających GZM w sieć międzynarodowych powiązań. Udział w globalnej sieci metropolii będzie tak naprawdę wykładnikiem znaczenia tego zespołu miejskiego. W tym celu wymagany jest monitoring parametryzujący pozycję związku metropolitalnego na tle innych krajowych, europejskich i światowych centrów.

Niezbędnym działaniem na tym etapie wydaje się podnoszenie świadomości metropolitalnej wśród mieszkańców. Występuje spore ryzyko, że wiele osób nie wie o istnieniu nowego związku metropolitalnego, nie zna jego zadań i celów. Kształtowanie świadomości jest konieczne wśród dzieci i młodzieży, a więc młodego pokolenia, które w przyszłości ma tworzyć klasę metropolitalną. Jest to istotne wyzwanie dla nowej struktury metropolitalnej. Ważne jest zrozumienie, jakie korzyści może dać przeciętnemu obywatelowi życie w metropolii. Budowanie świadomości funkcjonowania w Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii będzie składową działań promocyjnych nakierowywanych do wewnątrz i z pewnością będzie to proces długotrwały. Procesy metropolizacji należą do najważniejszych czynników rozwoju regionów i państw świata, a metropolie — do największych miast odzwierciedlających zaawansowany poziom rozwoju cywilizacyjno-technologicznego. Jako węzły w sieci powiązań ekonomicznych stanowią nieodzowny element nowoczesnej gospodarki każdego państwa.

Stworzenie nowej marki regionu i funkcji gospodarczych, które nadają metropolii nowoczesny wymiar, to istotne wyzwanie gospodarcze dla nowej struktury. Tworzenie nowoczesnych ale zróżnicowanych subcentrów biznesu w poszczególnych miastach rdzeniowych jest niezwykle trudnym zadaniem. Jest to konieczne do modernizacji miast w metropolii, które weszły w nowy okres rozwoju gospodarczego postindustrialnego i zmierzają do intensyfikacji procesu metropolizacji. Dlatego niezbędne jest opracowanie długofalowego, wieloletniego planu działania, przyczyniającego się do wzmocnienia funkcji międzynarodowych i nowych powiązań społeczno-gospodarczych.

Z kolei jednym z największych wyzwań społecznych jest podniesienie jakości życia i wyzwanie demograficzne. Wszystkie gminy tworzące związek metropolitalny notują systematyczny spadek liczby ludności, a miasta doświadczają zjawiska depopulacji śródmieść. Stworzenie silnego, konkurencyjnego i innowacyjnego pod względem gospodarczym ośrodka ze sprawnie działającym systemem transportu publicznego to duże wyzwanie dla nowej struktury metropolitalnej. Lepszy dostęp do miejsc pracy, poprawa infrastruktury socjalnej oraz stworzenie korzystniejszych warunków mobilności zawodowej i przestrzennej przyczynią się do podniesienia poziomu życia mieszkańców gmin tworzących związek metropolitalny.

Właściwe zarządzanie przestrzenią i ograniczanie rozlewania się miast to kolejny aspekt wyzwań metropolitalnych. Żywiłowe procesy suburbanizacji, jakkolwiek

wiek charakterystyczne na całym świecie dla obszarów metropolitalnych, muszą także podlegać określonej polityce miejskiej i przestrzennej. Jest to szczególnie ważne w tak złożonym układzie osadniczym, jak Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia, która ma charakter wieloośrodkowej struktury osadniczej. Obecne badania wykazują, że prawie każde miasto rdzeniowe wytworzyło własną strefę wpływu migracji stałych (Dyszy, 2017, s. 17—19), intensyfikując rozwój funkcji mieszkaniowych w zapleczu metropolii. Niezależnie od nich zachodzą procesy suburbanizacji wewnętrznej (Petryszyn, Zuzańska-Żyśko, 2005, s. 361—371; Zuzańska-Żyśko, Pytel, Koman, 2016, s. 835—849; Spórna, 2018, s. 57—72). Ograniczenie *urban sprawl* to istotne wyzwanie metropolitalne.

Dla rozwoju nowej metropolii niezwykle istotne jest sprawne i efektywne zarządzanie, możliwe dzięki dobrej organizacji, dobrze funkcjonującej instytucji metropolitalnej, zasobnej w odpowiednie aktywa finansowe i wykształconą, interdyscyplinarną kadre.

Podsumowanie

Nowa struktura metropolitalna charakteryzuje się zaawansowanymi procesami społeczno-gospodarczymi oraz wysokim poziomem urbanizacji. Stwarza jednocześnie właściwe ramy prawne w kierunku kształtowania nie tylko układów regionalnych, ale także całego systemu osadniczego kraju. Tym samym procesy metropolizacji wkraczają w nowy etap rozwoju, w którym centralna część województwa śląskiego jako pierwsza w Polsce uzyskuje status administracyjny poziomu metropolitalnego w postaci związku umocowanego ustawą o określonym statusie prawno-administracyjnym. Jest to odpowiedź na dynamicznie zmieniającą się rolę największych miast w kraju, które powinny lepiej wykorzystywać swój potencjał. Odpowiadając na postawione cele, można stwierdzić, że przybliżenie nowej struktury metropolitalnej w Polsce, ukonstytuowanej prawnie w formie ustawy, pozwala zrozumieć wyzwania globalizacji i metropolizacji w XXI wieku, wyzwania, którym miasta w podobnych złożonych układach osadniczych muszą sprostać. Związek metropolitalny pod nazwą Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia ma szanse sprostać tym wyzwaniom, które nie miałyby możliwości realizacji w obowiązującym trójstopniowym podziale administracyjnym. W przyszłości podobne rozwiązania prawne mogą być stosowane także w innych obszarach metropolitalnych w Polsce, zwłaszcza dla złożonych układów osadniczych.

Literatura

- Castells M., 2008: *Spoleczeństwo sieci*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chmielewska M., 2016: *Morfologiczne przekształcenia przestrzeni miejskiej Katowic*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Delimitacja metropolii i aglomeracji oraz ich obszarów funkcjonalnych w województwie śląskim*, 2012. Regionalne Centrum Analiz Strategicznych, Wydział Planowania Strategicznego i Przestrzennego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego, Katowice, Analizy RCAS 3.
- Dołhun M., 1997: *Koncepcja funkcjonowania aglomeracji górnośląskiej jako obszaru metropolitalnego*. [Maszynopis]. Katowice: Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.
- Dysz M., 2017: *Migracje wewnętrzne ludności w wybranych gminach wiejskich województwa śląskiego w latach 2002—2015*. „Acta Geographica Silesiana” [WNoZ UŚ], nr 11/2 (26), s. 17—19.
- Gwosdz K., 2014: *Pomiędzy starą a nową ścieżką rozwoju*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Hartshorne R., 1933: *Geographic and Political Boundaries in Upper Silesia*. „Annals of the Association of American Geographers”, Vol. 23, December, No. 4, s. 195—228.
- Kaszowska B., Pukowska-Mitka M., Runge J., 1992: *Wybrane aspekty rozwoju układu osadniczego woj. katowickiego w latach 1885—1982*. W: *Wybrane zagadnienia z geografii społeczno-ekonomicznej*. Z. 1. Sosnowiec: Uniwersytet Śląski, s. 79—93.
- Klasik A., Kuźnik F., 2008: *Rola metropolii i obszarów metropolitalnych w przestrzennym zagospodarowaniu kraju na przykładzie aglomeracji górnośląskiej*, www.mir.gov.pl [data dostępu: 14.11.2017].
- Kłosowski F., Pytel S., Runge A., Sitek S., Zuzańska-Żyśko E., 2013: *Rynek pracy w subregionie centralnym województwa śląskiego*. Sosnowiec: Uniwersytet Śląski WNoZ.
- Krzysztofik R., Runge J., Spórna T., 2011: *Delimitacja Regionu Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii „Silesia”*, www.gzm.org.pl/dokumenty [data dostępu: 14.11.2017].
- Liszewski S., Maik W., 2000: *Wielka encyklopedia geografii świata*. T. 18: *Osadnictwo*. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.
- Petryszyn J., Zuzańska-Żyśko E., 2005: *Rozmieszczenie nowych inwestycji mieszkaniowych w aglomeracji katowickiej*. W: I. Jażdżewska, red.: *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki. XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 361—371.
- Petryszyn J., Zuzańska-Żyśko E., 2008: *Osadnictwo miejskie GZM*. W: R. Dulias, A. Hibszer, red.: *Górnośląski Związek Metropolitalny. Zarys geograficzny*. Sosnowiec: PTG Oddział Katowicki, s. 180—189.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego*, 2004.
- Runge J., Zadrożny T., 1989: *Delimitacja konurbacji katowickiej*. W: Z. Rykiel, red.: *Struktury i procesy społeczno-demograficzne w regionie katowickim*. „Prace Geograficzne IG i PZ PAN”, nr 151. Wrocław: Ossolineum, s. 23—28.
- Rykiel Z., 1991: *Rozwój regionów stykowych w teorii i w badaniach empirycznych*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

- Sitek S., Runge J., Kłosowski F., Runge A., Petryszyn J., Pytel S., Spórna T., Kurpanik M., Zuzańska-Żyśko E., 2013: *Spoleczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego*. Sosnowiec: Uniwersytet Śląski.
- Spórna T., 2018: *The suburbanisation process in a depopulation context in the Katowice conurbation, Poland*. "Environmental & Socio-economic Studies", Vol. 6 (1), s. 57—72.
- Strategia Rozwoju Miasta „Katowice 2030”*, 2013.
- Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Subregionu Centralnego Województwa Śląskiego na lata 2014—2020*. Gliwice 2015.
- Tkocz M., 1995: *Katowice jako ośrodek regionalny w latach 1865—1995*. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
- Ustawa o związku metropolitalnym w województwie śląskim z dnia 9.03.2017 r.* Dz.U. 2017, poz. 730.
- Zuzańska-Żyśko E., 2011: *Aire Métropolitaine de la Haute-Silésie — essai de délimitation en approche structurelle*. In: R. Pyka, ed.: *Entre la coopération et la concurrence. La gouvernance et le développement équilibré des espaces métropolitains français — conclusions pour la Pologne*. Katowice: RSS MSNP UŚ, GZM — “Metropolis Silesia”, s. 185—205.
- Zuzańska-Żyśko E., 2012: *Funkcje metropolitalne Górnośląskiego Obszaru Metropolitalnego*. „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 2 (48), 39—61.
- Zuzańska-Żyśko E., 2014: *The Real Estate Market in the Upper-Silesian Metropolitan Area*. “Procedia — Social and Behavioral Sciences”, Vol. 120, s. 374—385.
- Zuzańska-Żyśko E., 2016: *Procesy metropolizacji. Teoria i praktyka*. Warszawa: PWN.
- Zuzańska-Żyśko E., 2017: *Procesy metropolizacji w województwie śląskim*. W: J. Hryniewicz, A. Potrykowska, red.: *Sytuacja demograficzna województwa śląskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*. Warszawa: Rządowa Rada Ludnościowa.
- Zuzańska-Żyśko E., Pytel S., Koman W., 2016: *Suburbanization in Postindustrial Area. Case Study of The Silesia Metropolitan Region*. In: R. Efe, I. Cürebal, L. Lévai, eds.: *GeoMed 2016. 4th International Geography Symposium*. Antalya (Turkey): Book of Proceedings, Kemer, s. 835—849.